

ԳՐԱԽՈՍԱԿԱՆ

“ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՈՒՂՂԱԳՐԱԿԱՆ
ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ
ՀԻՆ ԵՒ ՄԻՋՆԱԳՐԵԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ”
(V - XV դդ.)

Գ. ԶԱՀՈՒԿԵԱՆ, — Երևան — 1954, էջ 395

Ի. — Առաջին մաս. — Առաջին գլուխ. — Նկատի կ'առնուին յաջորդաբար Դիոնիսիոս Թրակացիի «Քերական Արուեստ» երկի թարգմանութեան պարագաները և անոր հայերէն մեկնութիւնները 5-10րդ դարերուն, Յունարան դպրոցը և Դիոնիսիոս Թրակացիի քերականութեան թարգմանութեան թուականը, թարգմանիչի անձնաւորութիւնը, թարգմանիչի կողմէն բնագրին մէջ կատարուած փոփոխութիւնները, հայերէնի ուսումնասիրութեան առաջին քայլերը և անոնց մէջ երևան եկող թերութիւնները, թարգմանութեան յունարանութիւնները և հետեւողական ընդօրինակութիւնները, թարգմանութեան եզրաբանութիւնը՝ որ հիմը կը կազմէ մինչև խոյ մեր արդի քերականական լեզուին:

Գ. — Երկրորդ գլուխ. — Կը վերլուծուին հայ քերականներու երկերը: — 1) Դաւիթ. — «Քերականական Արուեստ» մասին իր հիմնական տեսակէտները, իր հայեացքը մարդկային ձայնի և «տառի» մասին, ստուգաբանական փորձերը, խօսքի մասերու բաժանումը: — 2) Անանուն Մեկնիչ. — Տառի, վանկի, բառի և բանի ատիճանաւորումը, «անուն» ըմբռնումը Անանունի մօտ, տեղեկութիւնները բարբառներու մասին, ձևաբանական դիտողութիւնները: — 3) Մովսէս Քերթող. — Քերականական տեղեկութիւնները, ձևաբանական-բառակազմական դիտողութիւնները: — 4) Ստեփանոս Սիւնեցի. — Կեանքը և քերականական երկերը, քերականութիւնը և իր առարկան, քերականութեան «մասերու» բաժանումը, վերձանութեան մասին, զիտողութիւններ «տառի» մասին, բառի և

«բանի» մասին, ձևաբանական-բառակազմական և այլ կարգի դիտողութիւններ: — 5) Համամ Արեւելցի. — Համամի «Վերլուծութիւն Քերականին» երկը:

1) Դաւիթ. — Դաւիթ կը հակի դէպի բանապաշտութիւնը՝ քերականութեան դերի իր սահմանման մէջ: Կը հակադրէ տառը և գիրը: Դաւիթ ստուգաբանական երեք ձևեր կը նշէ. «Ստուգաբանութեան ձևք են երեք, յիւրէն, յարուեստէն, ի ձայնէն. և յարացոյց առաջնումն սափոր, և երկրորդին փայսնաւ, և երրորդին ճննդուկ»: Առաջին պարագային, Դաւիթ կ'ակնարկէ առարկայի ձևին. — օր. սափոր 2 մասերու կը բաժնէ, իբրեւ թէ սա և փոր բառերէն կազմուած ըլլայ (այսինքն փոր ունեցող աման, փորի նմանութիւն ունեցող աման): Երկրորդ պարագային, նկատի ունի արհեստաւորին յարաբերութիւնը գործողութեան առարկայի հետ. — փայսնաւը այն անձնաւորութիւնն է որ փայտ կը կտրէ: Երրորդ պարագային, անունը իր հնչիւնով կը յիշեցնէ առարկան: «ճննդուկ»ը նմանութիւն ունի ճննդուկի ծլվլալուն, ձաճալուն հետ: Այս կամայական ստուգաբանութիւններէն վերջ, Դաւիթ կ'ակնարկէ թէ ստուգաբանութիւնը վերապահուած է միայն խոհմաներուն. «Եւ այց ոչ ամենեցուն է գիտտ այս, այլ խոհմագունիցն և եթ»: Դաւիթին, ինչպէս նաև հիներուն ստուգաբանական վերլուծումներուն զլխաւոր թերութիւնը կը կայանայ օտար լեզուական տուեալները չօգտագործելուն մէջ: Կը բաւարարուին միայն հայերէնով, ինչ որ զիրենք կը մղէ երևակայածին ենթադրութիւններու:

2) Անանուն Մեկնիչ. — Չայնաւորներու և բաղաձայններու միջև «միջակք» կը նկատէ ն, յ և վ տառերը: Երեք տեսակ վանկեր կը զատորոշէ. — 1) «Վանգ»՝ որ կը ներկայացնէ ձայնաւորը՝ որ կը զուգորդուի իրմէ առաջ կամ վերջը գրուած բաղաձայնով մը: — 2) «Փաղառութիւն» կամ «հէգ»՝ որ կը ներկայացնէ ձայնաւորի մը կամ երկբարբառի մը չըջափակումը բաղաձայններով: — 3) «Պիտակապէս» վանկ՝ որ կը բաղկանայ միայն մէկ ձայնաւորէ: Անանուն լծորդութիւնը կ'իրար կիկի կը նկատէ որքան տաղաչափութեան, նոյնքան բարբառներու մէջ, նկատի ունենալով հըն-

չարանական տարբերություններու գոյութիւնը գանազան բարբառներու միջև. «Էծորդութիւն դատեալ եղև ի տաղաչափական կշռոց ուսումնավարժից ոմանց, որք ի մակացութեան զեղբարանս կացին հանապազ, զի գտահմանափութիւն բանի լծորդոյն շինէին տեղի: Այլ էր իսկ ճշմարտապէս և ի տեսակի խաւսիցն, որպէս բազուկ, արագուկ, փազուկ»: Իրաւամբ, Անանուն երկակի թիւը միայն յունարէնի առանձնայատկութիւնը կը նկատէ. «Եւ պարտ է գիտել, եթէ երկուորականն ըստ լեզուոյ ոչ է, այլ հարստութեան ակնհայտոցն և նոցին քերթողաց»:

3) Մովսէս Քերթոզ. — Քերականութիւնը իր մօտ բանապաշտական ուղղութիւն ունի: Քերականը պէտք է առաջնորդուի «դասողական հրամաններով»: «Քերթողութիւնը» իր մօտ հոմանիշ կը դառնայ քերականութեան: Մովսէս յստակօրէն չի գանազանք քերականութիւնը իմաստասիրութենէն: Քանի որ խօսքի մասերը օգտնողները իմաստասէրները եղած են, ուրեմն Մովսէս կը հետեւնէ թէ իմաստասէրները նաև առաջին քերականներն են, իսկ քերականները իրենց կարգին պէտք է որ իմաստասէրներ ըլլան. «Եւ քերթաւք են իմաստասէրքն առաջինք, որ գրանին գտին զմասունս, քանզի քերթողութիւն է ճանաչել զգէմս խաւսիցն, որ ինքն տեղեակ է լեզուին, զոր քերեալ սրբէ և բերէ ի ցանկութիւն խողացն»: Կը գատորոշէ գիրը և տառը, գիրը նկատելով որպէս տառի մարմնացումը: Անունը կը գերադասէ բայէն, որովհետև անունը էութեան արտայայտիչն է, իսկ բայը՝ ներգործութեան. «Այլ յառաջադասութիւնս սորա քան գրայ, զի սա գէութեան նշանակութիւն ունի, իսկ բայ գներգործութեան»:

4) Ստեփանոս Սիւնեցի. — Քերականութիւնը սերտօրէն կը կապուի գրականութեան հետ: Քերականութիւնը չի նպատակադրեր միայն ուղղագրութիւն և ուղիղ խօսելու արուեստը սորվեցնել, այլ նախապայման մըն է նաև գրական ստեղծագործական աշխատանքի. «... Եւ ինքեանք ըստ հրամայեալ յեղանակս սորա արասցեն ստեղծումն բանի պիտեթիկոսարաք»: Լեզուն երբեք իմացումը չափազանց օգտակար կը

գտնէ ստուգաբանութեան համար: «Արդ լեզուս ասէ, որ շուրջ զքե սահմանակիցք աշխարհք իցեն, զիտութիւն լեզուաց նոցա, վասն զի կարի աւգտակարք են այսք առ ստուգաբանութիւն». նոյնպէս, անհրաժեշտ կը գտնէ մայրենի լեզուի բարբառներու ծանօթացումը, և շահեկան տեղեկութիւններ կու տայ հայ բարբառներու շուրջ: «Եւ դարձեալ զքո լեզուիդ գիտելն դրովանդակ դրասն զեղբարականս, որպէս զԳործայն և զՏայեցին և զՔութայինն և զՉորրորդ Հայեցին և զԱնպերացին և զՍիւնին և զԱրցախայինն»: Բարբառները երկու խումբի կը բաժնէ. — 1) Ոստանիկ, միջերկրեայ, որոնք գրաբարի հիմ ծառայած են, հետեւաբար մշակուած մատենագիրներու կողմէ: 2) Եզերական, որոնք Սիւնեցին եօթը խումբերու կը բաժնէ, և որոնց տիրացումը ստիպողական կը գտնէ: Տեղեկութիւններ կու տայ նաև Հայոց մէջ գործածական եղող գրական սեռերու շուրջ: — Կատակերգութիւնը սիրելի եղած է հայ առմիկ գասին, ուր ծագուած են ծոյլերը, ընչասէրները և ուրիշներ, ողբերգութիւնը նոյնացուած է մեղեդիներու վրայ կատարուած սուգին ու լացին, իսկ գուսանական տաղերը շատ յարգուած ու փնտռուած են եղեր: Յոյներու օրինակին վրայ, Հայերը առողանութեան չորս նշաններ կը գատորոշէին. ոլորակ, ամանակ, հագագ և կիրք: «Տառ» ըսելով կը հասկնայ մեր արդի «հնչում»ը: 5) Համամ Արեւելցի. — Գրած է «Վերլուծութիւն Քերականին» երկը: Չունի հնութեան իմաստասիրութեան և գիտութեան պաշարը: Իր ստուգաբանութիւնները կամայական են: Նորութիւն մը չի բերեր հայերէնի քերականութեան տեսական հարցերու կազմաւորման մէջ: Դիտողութիւնները մեծաւ մասամբ հիներու ձախող կրկնութիւններն են:

Կ. — Երկրորդ մաս. — Նկատի կ'առնելին «Քերականական արուեստի» յետագայ զարգացումը և «Փրշութեան արուեստի» հետ առնչուած ուղղագրական-կէտադրական աշխատութիւններու երևան գալը 11-15րդ դարերուն. — Հին քերականական երկերու արժարժումը և միաւորումը, ստուգաբանութիւնը գիտական հիմերու վրայ գնելու առաջին փորձերը, «Քերականական

արուեստի ու նկատմամբ հետաքրքրությունն աճման պարագաները:

6) Գրիգոր Մագիստրոս. — Պայքարած է Թոնդրակեցիներու դէմ: Զբաղած է նաև իմաստասիրութեամբ, բժշկութեամբ և ուսողութեամբ: Իր «Մեկնութիւն Քերականին» երկը գրած է իր որդի Վահրամի խնդրանքին վրայ, որ շնտազային դարձաւ Գրիգոր Վկայաւէր Կաթողիկոս: Մագիստրոս կը նշոյնացնէ քերականութիւնը գրականութեան հետ: Քերականը պէտք է տիրանայ գրական բոլոր ստեղծագործութիւններուն, թափանցէ անոնց իմաստի բոլոր նրբութիւններուն, և կարողանայ սխառութեամբ մտքի վրան և գրայ և զգիր մաքուր և վճիտ առաստիճեամբ: Մագիստրոս կը Զանայ ստուգարանութիւնը գիտական հիմունքներու վրայ դնել: Մագիստրոս կը զգուշացնէ ուրիշ լեզուներէ փոխառած բառերը սեփական լեզուի տուեալներով ստուգարանելը, ինչպէս կը կատարէին իր նախորդները: Այդ բառերը հայերէնի «գիւտը» չեն, անոնք առնուած են շրջակայ լեզուներէն, ուրիշներէն ստուգարանուի միայն փոխառու լեզուի օրինաւորութիւններովը: «... որպէս փակելիս, որ է յունարէն, քանզի ոչ գոյր մեր և ոչ էր սովորութիւն. և սուրբ, որ է սպիրքուռ, և կալամար, որ է կալամառ, այսինքն աման գրչի»:

7) Արիստակէս. — Գրած է «Վերլուծութիւն բացերեալէս բազմազան բայից և բառից յոգնախումբ շարագրութեամբ արարեալ զսա Արիստակիսի գրչի ի խնդրոյ բազմաց յարհեստ գրչութեան»: Համեմատաբար խօսելով սեփական ուժերու տկարութեան մասին, իր աշխատութիւնը թարգմանիչներու վայել գործ մը կը նկատէ: «... զի գործս այս սրբոց թարգմանչացն էր անգաւոր, ընտրելագոյն վարժապետացն և ոչ իմում անմտքութեան և անկարողութեան անձին»: Նոյնիսկ այն խորունկ համոզումը ունի, թէ իր գործը ծագողիները պիտի զգան իրենց սխալը, երբ Զանան զայն ուսումնասիրել. «են բազումք, որ ծագր արասցեն զիրս այս, զոր ի սմա հաւաքեալ կան, որպէս է և մեր ազգիս հպարտութիւն և բրտավզութիւն, բայց եթէ գոյր հնար, որ խանարհէր այն այր յայնց բարուց

իմովս աղօշտանաք և սակաւ մի աշխատէր ի սմա նա իմանայր, թէ զինչ է սա և կամ զորպիսի հմտականութեամբ շահ աւգտի ունի և յամենայն աստուածային գիրս կարի պիտանի որ եթէ յանդգնութիւն է ասելս, յորժամ աւգտի ի սմանէ և վարժի սովաւ, նա ինքն առ ինքեան զինքն ըմբերանէ, քանզի զինչ կարեոր պէտք էին թարգմանչացն սրբոց թողուլ զԲիւզանդիոն և ընթանալ յԱթէնս, թէ ոչ վասն հետոր այսր քերական գծից»: Արիստակէս գրիչներու անհմտութիւնը կը նկատէ մանաւանդ յիփոփոխական ուղղագրութեան մէջ, ուստի կ'առաջարկէ 10 կանոններ յիփոփոխական ուղղագրութեան համար: Իր երկի վերջաւորութեան, գրած է նաև ուղղագրական բառարան մը, իր բնոյթով առաջինը հայ իրականութեան մէջ: Կը լրացնէ ուղղագրական բառարանի մը բոլոր պահանջները:

8) Դէորդ Ակնոսցի. — Կու տայ տողագարծի կանոններ, որոնք մասնակի փոփոխութիւններով կը շարունակուին մինչև մեր օրերը: Տառը և զիրը կը նշոյնացնէ: Վանկը կը կոչէ նաև «հէգ» կամ «փաղառութիւն»: Վանկին էական տարրը ձայնաւորն է, որուն կրնան ընկերանալ մէկ քանի բաղաձայն. մէկ ձայնաւորով վանկը «պիտակ» է, որ հազուադէպ է, մինչդեռ բաղաձայնի մը կամ բաղաձայններու հետ շարագատուած ձայնաւորը «տիրապէս» վանկ է, կամ խեղական վանկ:

9) Վարդան Արեւելցի. — Հեղինակն է «Յաղագս Մեկնութեան Քերականին» և «Վասն Բանին Մասանց» երկերուն: Ունի շահեկան տեղեկութիւններ բարբառներու մասին: «Զեչն և զայրն գասէ ի միում հէգի և զկորճէիցն յայանէ մեզ զթանձր և զբառարկիոն բառն, զի նոցայցն է այս բառս գեամ, զոր մեք գամ ասենք, զի զայս Բարգուշատեցին ասէ և Գարդացին, և զյղարկեմն և զյղեմն յղում և զլոյսն լուս ասեն ոմանք և զգայն գոյլ և զգառն՝ գոռն»: Վարդանի նպատակն է ներկայացնել ինչ որ կայ իրօք լեզուի մէջ, չբռնադատել անոր երեք խորթ քերականական ձևեր, որոնք միայն կ'աղճատեն լեզուն: «Վասն զի հիլինացիք, յոյնք և հոռմէացիք յոյժ ընտրութիւն առնեն վասն միաւորին և երկուորականին: Իսկ մեր ազգս

ոչ ունի այսպիսի քննություն վասն փաթեթամոթեան և արձակ լիզուլիս մերոյ»։ Քերականութիւնը ունի իր որոշակի առարկան՝ «մասունք բանին»։ «Վասն Բանին Մասանց»ը կը շօշափէ մանաւանդ հայերէնի շարահիւսական հարցերը։

10) Յովհաննէս Երզնկացի. — Յաւով կ'արձանագրէ իշխող տգիտութիւնը, մանաւանդ իմաստասիրական գիտութեանց անտեսումը իր ժամանակակիցներուն կողմէ։ «Եւ յոյժ սրտաբեկեալ խոցիմ, յորժամ տեսանեմ զազգս մեր անփոյթ արարեալ գիմաստասիրական ուսմանց և զհմտութենէ արհեստից բանականաց, մինչ զի զհանգամանս անուանց իմաստասիրացն զրոց անտեղեակ գոլով, զորս յայտնեալ են հարքն մեր ի գիրս իրեանց, զոր ընթեռնումք զոր այժմ երկարութիւն համարիմ յիշել զանուանսն և կամ զպատճառ հեղգութեան ազգիս»։ Քերականութիւնը քրական արհեստ» է։ Քերականութիւնը կը բաղդատէ բժշկութեան հետ, որուն նպատակն է «կամ զներկայ առողջութիւն պահել կամ զի բաց գնացեալն վերստին դարձուցանել, այսպէս հմտութիւն քերականին է զքերթողացն և զշարագրացն կամ առողջապէս գաւրութիւն գրելոցն պահել, կամ զթիւրեալն և իրր հիւանդութեամբ տկարացեալսն քերելով և խտրութեամբ և դատողական քննութեամբ բժշկել»։ Քերականութիւնը հմտութիւն է, որովհետեւ հմտութիւնը վերահասու չըլլար պատճառին։ «Բայց մի ոք սղաւանս կարծիցէ, զի զքերականութեան հմտութիւն, որ է միայ իրի անպատճառ գիտութիւն»։ Ստուգարանութեան համար, Երզնկացին անհրաժեշտ կը գտնէ շրջակայ լեզուներու ծանօթացումը։ Լեզուներու տարբերութիւնները կը բխին արտաքին աշխարհի մեր ընկալման տարբերութիւններէն։ Երզնկացին կը դատորոշէ զիրը և տառը։ Սոսքի մասերուն մէջ կարեւորագոյնն է անունը, երկրորդն է բայը։

11) Եսայի Նշեցի. — Դիւժորի համալսարանին անուանի դասախօսը կոչուած է նաև «Եռամեծ փիլիսոփայ» և «անյաղթ հետոր»։ Զբաղած է նաև ձեռագիրներու հաւաքումով։ Դրած է «Մեկնութիւն Քերականին» երկը։ Քերականութիւնը արուեստ է, իր բուն բնագաւառը՝ խօսքի մասերու

ուսումնասիրութիւնն է. տեսականօրէն, կարեւոր քայլ մը կ'արձանագրուի բանասիրական քերականութեան ստեղծման մէջ։

12) Յովհաննէս Քոնեցի. — Հեղինակն է «Համառօտ Հաւաքումն Յաղագս Քերականին» երկին։ Ազգուած է լատիներէն քերականութենէն։ Քերականութիւնը արուեստ է։ Ձի դատորոշիր «տառ» և «գիր» բառերը։ «Գիր» բառը ստուգարանօրէն կը կապէ «քերիլ» բային հետ։ Սոսքի մասերը կը սահմանէ Դիոնիսիոսի հետեւելով. «Անունն է մասն բանի հոլովական . . .»։

13) Գրիգոր Տաթևացի. — Աստուածաբան և իմաստասէր վարդապետին մօտ, քերականութիւնը և տրամաբանութիւնը սերտօրէն կը միահիւսուին, քերականական ըմբռնումները կը նոյնանան տրամաբանականներուն հետ։ «Անուն» և «բայ» հասկացողութիւններու սահմանները՝ որպէս առանձին խօսքի մաս կը քննէ, և զանոնք կը դատորոշէ միայն իրենց պաշտօնի զիրքով (իրեն ենթակայ և ստորոգեալ)։ Երկու տեսակ են հնչարանական փոփոխութիւնները.

— 1) Բաց վանկի ձայնաւորի փոփոխութիւն, 2) Փակ վանկի ձայնաւորի փոփոխութիւն։ Ձի զանազաներ զիրը և տառը։ «Բանի մասանց»ը կը ստորաբաժնէ երկու մասի՝ իմաստասիրական—տրամաբանական և քերականական։ «Իմաստասէրքն երկու ասեն զմասունք բանի, այսինքն անուն և բայ, որ նշանակէ գէութիւն և զգործ։ Իսկ քերականութիւնն ասէ, այսինքն անուն, բայ, ընդունելութիւն, յաւգ, զերանուն, նախդիր, մակբայ, շաղկապ»։ Իր մօտ կը գերակշռէ իմաստասիրական—տրամաբանական բաժանումը։ Երեք տեսակ գլխաւորներ գոյութիւն ունին. — ծաղկագիր, երկաթագիր և հատարակ գլխագիր։

14) Առաքել Սիւնեցի. — Քերականութիւնը «ամենայն իմաստասիրութեան» նախադուռն է։ Քերականութիւնը մեկուսացած ճիւղ մը չէ, այլ կապ ունի այլ ճիւղերու հետ, ումանց հետ ծագմամբ, ուրիշներու հետ բնոյթով և զերով։ Քերականութեան ամենէն մօտն է երաժշտութիւնը, որ նոյնպէս կը յենու մարդկային ձայնի վրայ։ Քերականութիւնը իր զերով կը կապուի ճարտասանութեան հետ։ «Ձի քերականութիւն կարօտանա(յ) ճարտասանի պայ-

ծառ բանից, այսինքն զի թէպէտ բանին զիտութիւն քերականին է, այլ պայծառութիւն և զարգարանք և պաճուճանք և պերճացունել զբան ճարտասանացն է, և որպէս ամենայն նիւթ կարօտի զարգարման, սոյնպէս և քերական ճարտասանին: Քերականութեան նպատակն է լեզուի կատարելագործումը և ուղղումը: Ստուգաբանութեան համար, կարևոր է օտար լեզուներու ծանօթացումը: Եվ ամեն որոյ պարտ է զամենայն լեզուս զիտել, թէ հնար իցէ: Բայց ոչ զայս ասէ, այլ զիւր ազգի լեզուն միայն, այսինքն զեղբերականն, որ է Կորճային, որ են Սասնցիքն, և զՏայեցիքն, որ են Տարօնցիք. և զԽոթային, որ են Ուխտեցիք. և զԶորրորդ Հայեցիքն, արդ Առաջին Հայք՝ յԱրամանեկայ ի Պոնտոս, և ի Պոնտոսէ մինչև ի քաղաքն Մելիտինէ. Երկրորդ Հայք Մերտինն և անդի ի Մոփաց գաւառն, որ է Մանածկերտ և Մուշ. Երրորդ Հայք, և անդի ի քաղաքն Ե(ր)զնկայ և Սևաստ. իսկ սեպհական աշխարհն՝ Մեծ Հայք. Զորրորդ՝ որ է Արարատեան գաւառն և այլն: Նոյն Սպերաց աշխարհն և Սիւնին և Արցախայինն, որ են Խաչենացիք: Քերականութիւնը և արամարանութիւնը յըստակօրէն չի գատորոշեր:

Գիրքը ունի երեք յաւելուածներ, ուր յաջորդաբար նկատի կ'առնուին վիճելի և անձանօթ հեղինակներու վերագրուած քերականական երկերը: — Առաջին յաւելուած. — Դաւիթի, Մովսէս Խորենացիի, Մամբրէ վերձանողի և Բարսեղի վերագրուող քերականական մանր երկերն ու հատուածները: — Երկրորդ յաւելուած. — Անորոշ ժամանակի հարց ու պատասխանի ձևով զրուած քերականութիւններ: — Երրորդ յաւելուած. — Անանուն հեղինակներու մանր քերականական աշխատութիւններն ու հատուածները:

Հեղինակը զիւրաւ կրնար խուսափիլ հետեւեալ օտար բառերէն՝ որոնց համարժէքները արդէն գոյութիւն ունին հայերէնի մէջ: — Տրալիլիս փոխանակ աւանդութիւն ըսելու, անսիկ փոխանակ նիւթի, պրոբլէմ փոխանակ խնդիրի, սուբյեկտիվ փոխանակ ենթակայականի, սեմինաբանութիւն փոխանակ եզրաբանութեան:

Այս սրբագրելի կէտերէն վերջ, այս գիրքը զգալի պակաս մը կը լրացնէ հայ ձեռագրական շրջանի քերականագիտութեան մէջ:

ԱՆՈՒՇԱԻԱՆ ՎՐԴ. ԶՂՁԱՆԵԱՆ

ՄԻՋ-ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ

ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ ԱՂՕԹԱԺՈՂՈՎ

Աղեքսանդրիոյ Բրիտանեայ համայնքներու պետերը, զեղեցիկ զաղափարը ունեցան 1959 տարւոյ սկիզբը, միջնարանաւանական ժողովներ գումարելու, որոնց իրրարդիւնք և նախապատրաստական աշխատանքները աւարտելէն ետքը, Աղեքսանդրիոյ և համայն Ափրիկէի Յոյն Ուղղափառաց Պապ և Պատրիարք Բրիտանոֆորոս Բ., 12 Փետր. 1959ին հրաւիրեց ըսոր Բրիտանեայ եկեղեցիներու պետերը Յունաց Ս. Էվանկէլիստոս (Աւետում) եկեղեցիին մէջ, եկեղեցիներու միութեան համար պաշտամունք կատարելու, վերականգնանալով Բրիտանեայի եկեղեցիին փառքը:

Ընդարձակ այս եկեղեցիին յատկապէս պատրաստուած էր այս պաշտամունքին համար: Ներկայ էր տւելի քան 2000 հաւատացեալներու միջազգային բազմութիւն մը: Իսկ եկեղեցւոյ Ատեանին մէջ կը տեսնուէին Նորին Ամենապատուութիւն Բրիտանոֆորոս Պատրիարքը իր եպիսկոպոսներով, հանդիպակաց կողմը կարգաւ իրենց տեղերը զբաւած էին Լատինաց Պապական Նուիրակ Ն. Սրբազնութիւն Կայյէ Եպս., Քաղկեդոնի Մետրոպոլիտը, Ղպտի Ուղղափառաց Եպս.ը, Հայոց Առաջնորդական Փոխանորդը, Յոյն Կաթողիկոսներու Պատրիարքական Փոխանորդը, Ղպտի Կաթողիկոսներու Պատր. Փոխանորդը, Մարոնիթ Եպս.ը, Սելեւկիոյ Յոյն Եպս.ը, Զուլեյքերիական Բաղաքականներու Հովիւը, Ասորւոց Պատր. Փոխանորդը և բազմաթիւ ուրիշ բարձրատիճան եկեղեցականներ:

Արդարեւ բացառիկ տեսարան մը կը պարզէր եկեղեցւոյ ներքնամասը, ուր բազմաթիւ խաչվառներու և լուսավառութեանց ընդմէջէն կը տեսնուէին եկեղեցականները իրենց յատուկ տարազնե-